

Voorwaarden voor competent handelen

Hoe word je competent in je beroepsmatig handelen? De primaire voorwaarde is dat je als beroepsbeoefenaar voldoende **leervermogen** hebt. Je doet ervaring op door het uitvoeren van de beroepstaken. Door vallen en opstaan leer je wat werkt en wat niet werkt. Het kan daarbij nuttig zijn feedback te vragen aan klanten en aan ervaren collega's. Om op die manier, al doende, te leren, moet je kunnen reflecteren op je ervaringen en daaruit lering kunnen trekken. Verder moet je in staat zijn je repertoire van eerder verworven kennis en vaardigheden te rechter tijd te activeren en wendbaar in te zetten bij de uitvoering van de beroepstaken. Dat is het basisinstrumentarium van de levenslang lerende professional. Maar is dat voldoende om tot competent handelen te geraken? Nee, dat is te simpel gedacht: er zijn nog vijf andere, begunstigende voorwaarden.

1. Instructie on-the-job: hulp van competente collega's

Competente collega's kunnen je *instrueren en adviseren* hoe je beroepstaken het beste kan aanpakken, hetzij in een rol van mentor, supervisor of instructeur, dan wel in een collegiaal teamverband. Dat is bijvoorbeeld een krachtige manier om de beschikbare kennis en vaardigheden van de zittende beroepsbeoefenaars aan nieuwe generaties van beroepsbeoefenaars door te geven.

2. Zelfbediening on-the-job: handleidingen

Voor sommige taken bestaat er wellicht een pasklare, schriftelijke *handleiding* die je stap-voor-stap kunt volgen. Voorwaarde is dat je voldoende geschoold bent om de handleiding op te sporen en om haar te begrijpen.

3. Zelfbediening off-the-job: naslagmiddelen

Als er geen pasklare instructies, adviezen of handleidingen voorhanden zijn, kun je misschien *naslagmiddelen* raadplegen waaruit informatie valt te putten die je op weg helpt bij het uitvoeren van je beroepstaken. Bijvoorbeeld handboeken of websites die een naslagfunctie kunnen vervullen. Maar ook hier geldt weer: dat vooronderstelt voldoende scholing.

4. Leren off-the-job: remedial leermiddelen

Het kan zijn dat je nog niet helemaal klaar bent voor de beroepspraktijk. Gezien je school- en studieloopbaan, ben je wel voldoende geschoold, maar de opgedane kennis en vaardigheden zijn weggezakt, of ze zijn niet meer up-to-date, of er zijn anderszins lacunes die moeten worden bijgespijkerd. Wat je nodig hebt, zijn *remedial leermiddelen* om je kennis en vaardigheden op te frissen en bij te spijkeren. Wellicht is het dienstig eerst een diagnostisch toetsingsprogramma te doorlopen om deficiënties te identificeren en vervolgens van remedial cursusfaciliteiten gebruik te maken om die deficiënties op te heffen.

5. Leren off-the-job: initiële leermiddelen

Maar het kan ook zijn dat er zwaarder geschut in stelling moet worden gebracht: je moet in bepaalde opzichten worden opgeschoold met een cursus, training of opleiding van kortere of langere duur. Je hebt *initiële leermiddelen* nodig om je kennis en vaardigheden op peil te brengen. Ik spreek hier van *initiële leermiddelen* omdat ze ertoe dienen 'verse' kennis en vaardigheden te verwerven: dit ter onderscheiding van de *remedial leermiddelen* (zie 4) die ertoe dienen reeds verworven kennis en vaardigheden op te frissen en bij te spijkeren.

NADERE VRAAGSTELLING. Hierboven heb ik vijf begunstigende voorwaarden geïnventariseerd om tot competent beroepsmatig handelen te geraken. Ik kom nu tot een nadere vraagstelling: *wat kunnen onderwijsinstellingen doen om die vijf voorwaarden alvast zo goed mogelijk te vervullen?* Ik loop de vijf punten in omgekeerde volgorde langs.

5. Initiële leermiddelen

In het kader van de school- en studieloopbaan moeten er effectieve leermiddelen worden aangeboden om leerlingen en studenten vanuit hun aanvankelijke beginniveau naar het scholingsniveau te brengen dat zij nodig hebben om een goede start te maken in de beroepspraktijk. Ook tijdens de beroepsloopbaan moeten initiële leermiddelen worden ingezet teneinde werknemers bij of óm te scholen. Door initiële leermiddelen moeten vier leerfuncties worden vervuld:

(I) Er worden leerervaringen geboden zodat de deelnemers vanuit hun beginrepertoire het beoogde eindrepertoire kunnen bereiken. Als leermiddelen een talig karakter hebben, moeten ze uiteraard zijn

afgestemd op het taalbeheersingsniveau van de deelnemers.

(II) De deelnemers worden voorgelicht over het beoogde eindrepertoire (en zo mogelijk ook over de uiteindelijke beroepstaken), zodat ze doelgericht kunnen leren en zodat ze weten aan welke eisen ze moeten beantwoorden om het leertraject met voldoende cijfers af te sluiten.

(III) Naast de summatieve toetsing aan het eind van leertraject, worden er formatieve toetsen afgenomen opdat de deelnemers kunnen controleren of ze op de goede weg zijn.

(IV) De leermiddelen zijn zodanig ingericht dat de deelnemers gemotiveerd worden (en gemotiveerd blijven) om hun leertaken uit te voeren.

4. Remedial leermiddelen

Het is naïef om te denken dat hetgeen ooit geleerd is, blijvend en gebruiksklaar in het geheugen ligt opgeslagen. Eenmaal verworven kennis en vaardigheden moeten onderhouden worden. In het goede geval geschiedt dat automatisch omdat het geleerde telkens weer geactiveerd wordt door nieuwe taken die daarop voortbouwen. Maar in het slechte geval zakt het geleerde weg en soms moet het zelfs gereorganiseerd en bijgespijkerd worden om het met vrucht te kunnen gebruiken. Hier ligt een tweeledige taak voor onderwijsinstellingen: (a) toets periodiek of de deelnemers nog over de kennis en vaardigheden beschikken die ze eerder geleerd hebben en (b) bied leermiddelen aan om hun repertoire zo nodig op te frissen en bij te spijkeren. Gevreesd moet worden dat de initiële leermiddelen (zie 5) niet geschikt zijn om het repertoire van 'gevoerden' te remediëren. Bijvoorbeeld grammaticaboekjes voor basisscholieren kunnen niet worden ingezet in remedial grammaticacursussen voor middelbarescholieren, studenten of werknemers. Remedial cursussen vereisen aangepaste leermiddelen, die zijn afgestemd op het niveau van de deelnemers.

3. Naslagmiddelen

Bij het inrichten van hun leermiddelen (ad 5 en 4) gaan onderwijsinstellingen ervan uit dat competente beroepsbeoefening gestoeld is op kennis en vaardigheden die in het *interne geheugen* van de beroepsbeoefenaar zijn opgeslagen. Maar daarnaast kan hij (zij) ook uit *externe geheugenbestanden* putten, bijvoorbeeld uit de kennis die is opgeslagen in woordenboeken, handboeken en websites. Voorwaarde is dat deze externe geheugens toegankelijk zijn via een goede naslagfunctie en dat beroepsbeoefenaars die naslagmiddelen weten te vinden en weten te hanteren. Het is dan de taak van onderwijsinstellingen ervoor te zorgen dat de aanstaande beroepsbeoefenaars up-to-date, betrouwbare en hanteerbare naslagmiddelen binnen handbereik hebben en dat ze deze leren hanteren om daaruit de benodigde kennis te putten. Het is naïef om te denken dat de gangbare leermiddelen tevens geschikt zijn als naslagmiddel. Ze zijn namelijk vervuild door de leerfuncties 5.I t/m 5.IV en dat doet afbreuk aan hun naslagfunctie. Bovendien worden in leermiddelen vaak vereenvoudigingen toegepast die gezien het onderwijsdoel gerechtvaardigd zijn maar die in een naslagwerk zouden misstaan.

2. Handleidingen

In de initiële leermiddelen die aan leerlingen, studenten en werknemers worden aangeboden, zijn vaak handleidingen opgenomen. Bijvoorbeeld:

Schreib' mit, nach, nebst und samt / bei, seit, von, zu, zuwider / entgegen, ausser, aus / gemäss und gegenüber / stets mit dem Dativ nieder.

Zo'n ezelsbruggetje is bedoeld om uit het hoofd te leren, maar er zijn ook complexere handleidingen die leerlingen en studenten gebruiken, maar die ze ook net zo hard weer vergeten. Het is dan de taak van onderwijsinstellingen de aangeboden handleidingen in naslagmiddelen (zie 3) op te slaan, zodat de (aanstaande) beroepsbeoefenaar deze in voorkomende gevallen weer kan opzoeken en gebruiken.

1. Stagebegeleiding

Stagebegeleiders staan vaak voor het dilemma hoe ver ze moeten gaan met *instructie on-the-job*: als men stagiairs teveel souffleert, wordt hun groei naar zelfstandige beroepsuitoefening belemmerd. Daartegenover kan men ook een ander uitgangspunt hanteren, namelijk dat het bestaansrecht van stages gelegen is in hun leereffect en dat instructie-on-the-job daarom tot de kern van stages behoort.

TOT SLOT. Ik begon met de vraag welke begunstigende voorwaarden, naast leervermogen, kunnen worden onderscheiden opdat iemand tot competent beroepsmatig handelen komt. Vervolgens ging ik op de vraag in, hoe onderwijsinstellingen eraan kunnen bijdragen dat die begunstigende voorwaarden gerealiseerd worden. Maar tot slot moet ik nu nog argumenteren waarom deze vragen (en de voorgestelde antwoorden) belangrijk zijn. Ik wil de volgende argumenten naar voren brengen:

- (a) **Gratis schoolboeken.** In het voortgezet onderwijs heeft men de afgelopen jaren ervaring opgedaan met een nieuw bekostigingssysteem: de leermiddelen worden gratis aan de leerlingen ter beschikking gesteld. Daardoor is men gesterkt in het idee dat *initiële leermiddelen* uitsluitend hoeven te worden verstrekt tijdens het schooljaar waarin ze geprogrammeerd zijn en dat ze daarna moeten worden ingeleverd voor hergebruik door een nieuw leerlingencohort. Dat doet des te nijpender voelen dat doorlopende leerlijnen ook *remedial leermiddelen* en *naslagmiddelen* (waaronder naspeurbare *handleidingen*) vereisen, ten gebruike in hogere schooljaren.
- (b) **Nieuwe technologieën.** Verder is er een ontwikkeling gaande om initiële leermiddelen te digitaliseren, hetgeen er eveneens toe kan leiden dat leerlingen en studenten niet meer over de leermiddelen kunnen beschikken nadat de leerresultaten afgetekend zijn. Ook hier rijst de vraag of er voldoende aandacht wordt besteed aan de ontwikkeling van *remedial leermiddelen* en *naslagmiddelen* (waaronder naspeurbare *handleidingen*), opdat weggezakte kennis en vaardigheden later in de school- en studieloopbaan nog hersteld of in externe geheugenbestanden teruggevonden kunnen worden.
- (d) **Long-term retentie.** Een andere ontwikkeling is dat men tegenwoordig in de onderwijspolitiek van de wereldvreemde fictie uitgaat dat eenmaal verworven kennis en vaardigheden voor eeuwig in het interne geheugen van leerlingen en studenten liggen opgeslagen. Zie de eindexameneisen voor Taal en Rekenen in het secundair en tertiair onderwijs en zie de toelatingseisen voor de lerarenopleidingen. Ook in dat verband doet zich de behoefte aan *remedial leermiddelen* en *naslagmiddelen* (waaronder naspeurbare *handleidingen*) voelen.
- (e) **Het Nieuwe Leren.** In de didactische stromingen die worden samengevat als Het Nieuwe Leren, wordt grote waarde toegekend aan zelfregulering en informeel leren met behulp van *naslagmiddelen*. Ook wordt wel gesteld dat het verwerven van competentie in het gebruik van naslagmiddelen het centrale leerdoel in het initiële onderwijs behoort te zijn. Een logische consequentie zou dan zijn dat onderwijsinstellingen zich vooral moeten toelagen op het ontwikkelen en beschikbaar stellen van up-to-date, betrouwbare en hanteerbare naslagmiddelen en op het bieden van training in het gebruik ervan.
- (f) **Intensivering van de beroepsstages.** Met name in het middelbaar beroepsonderwijs is er een ontwikkeling gaande in de richting van verkorting en intensivering van de stageperioden. Men wil het leereffect van de stages versterken. Daartoe moet gebruik worden gemaakt van een mix van de vijf begunstigende voorwaarden die hierboven onderscheiden zijn.
- (g) **De eisen van de Kenniseconomie.** Die vijf begunstigende voorwaarden vormen tevens de basis voor de optimalisering van de Kenniseconomie. In een optimaal draaiende Kenniseconomie putten werknemers, nadat ze zijn toetreden tot de arbeidsmarkt, niet alleen uit het *interne* geheugenbestand dat ze in hun initiële opleiding hebben opgebouwd, maar ook uit de genoemde vijf *externe* geheugenbestanden. Het is essentieel voor de Kenniseconomie dat werkgevers met hun werknemers samenwerken om alle vijf de bestanden doelmatig in te zetten en op die manier optimale voorwaarden te scheppen voor competente functievervulling.